

FORM

Förvaltningen för Offentliga Rum och Miljögestaltning

Organisations-, gestaltungs- och nyttoutkast

Detta dokument beskriver ett hypotetiskt förslag till en nationell gestaltungsmyndighet. Syftet är att skapa långsiktiga kvalitetskrav för större byggnadsprojekt, offentliga miljöer, offentlig konst och grön gestaltning. Exakta kriterier och juridiska befogenheter behöver utredas separat.

1. Varför FORM behövs

Byggnader, torg, parker och monument kan stå kvar i generationer. Ett beslut som fattas under några månader kan därför påverka en stads karaktär och människors vardagsmiljö i hundra år. FORM bygger på principen att den långsiktiga gestaltningen av gemensamma miljöer därför bör behandlas som ett samhällsintresse och inte enbart som en fråga för den enskilda byggherren.

FORM:s uppgift är inte att göra alla byggnader likadana. Uppgiften är att säkerställa en lägsta långsiktig gestaltungs-kvalitet och hjälpa projekt att nå den.

2. Tidlös gestaltungsprincip

FORM ska arbeta efter offentligt fastställda principer som ändras långsamt och genom en särskild process. Syftet är att bedömningen inte ska följa varje kortvarig designtrend eller politisk majoritet.

Principerna kan bland annat omfatta **mänsklig skala, harmoniska proportioner, material som åldras väl, omsorg om detaljer, variation utan visuellt kaos, platsanknytning, grönska, väl utformade bottenvåningar, genomtänkta taklinjer, ljus, siktlinjer och relationen mellan byggnad och gata.**

FORM ska kunna acceptera flera arkitekturstilar när de uppfyller kvalitetsprinciperna. Ett färdigt regelverk bör därför beskriva observerbara egenskaper snarare än att ge myndigheten obegränsad rätt att säga att något är 'fult'.

3. Vilka projekt granskas?

FORM bör koncentreras till projekt som får stor eller långvarig påverkan på allmänheten. Vanliga mindre privata renoveringar ska normalt inte kräva nationell FORM-prövning.

Större nybyggnation: stora bostadskvarter, höghus, köpcentrum, kontorskomplex och större stadsutvecklingsområden.

Offentliga byggnader: exempelvis stationer, sjukhus, skolor, myndighetsbyggnader och andra större offentliga anläggningar.

Strategiska platser: centrala torg, huvudgator, stadsentréer, kajer och miljöer med stor betydelse för stadsbilden.

Kulturmiljö: projekt i eller intill historiskt betydelsefulla miljöer.

Permanent offentlig konst: statyer, monument, fontäner och större permanenta installationer.

Större parker och landskapsprojekt: offentliga parker, trädgårdar, planteringar och större grönområden.

4. FORM ska hjälpa - inte bara säga nej

En central del av modellen är att ett underkännande alltid ska vara konstruktivt. FORM ska ange **varför** ett projekt inte når kvalitetskraven och vilka förändringar som kan göra det godtagbart.

Ett beslut kan exempelvis ange att en mycket lång fasad behöver delas upp visuellt, att bottenvåningen behöver få mer mänsklig skala, att materialvalet bör förbättras, att fler träd krävs mot gatan eller att byggnadens taklinje behöver

bearbetas.

Byggherren och arkitekten ska därefter kunna lämna in en omarbetad version för snabbare ny prövning. FORM blir på detta sätt både **granskare och kvalificerad gestaltningspartner**.

5. Beslutssystem

Beslut	Innebörd
GODKÄND	Projektet uppfyller FORM:s gestaltningskrav.
GODKÄND MED VILLKOR	Projektet kan gå vidare om specificerade mindre ändringar genomförs.
OMARBETNING KRÄVS	Projektets grundidé kan accepteras men vissa delar måste ritas om före godkännande.
UNDERKÄND	Projektet har större gestaltningsproblem. FORM ska ange konkreta skäl och förbättringsvägar.

6. Arkitektur

FORM ska granska hur större projekt påverkar stadsbild och vardagsmiljö. Särskild vikt kan läggas vid proportioner, fasadindelning, fönstersättning, entréer, bottenvåningar, material, färgsättning, tak, tekniska installationer och hur byggnaden möter gatan.

Ett centralt mål är att motverka stora monotona volymer där kostnadsoptimering lämnar mycket långa, repetitiva och visuellt slutna fasader mot offentliga miljöer. Detta behöver översättas till mätbara eller vägledande kriterier i FORM:s gestaltningshandbok.

7. Träd, blommor, parker och trädgårdar

FORM:s uppdrag ska även omfatta landskapsarkitektur. Större offentliga projekt ska redovisa hur träd, planteringar, sittplatser, skugga, vatteninslag och andra gröna element bidrar till platsen.

Myndigheten bör samtidigt väga estetik mot biologiska och praktiska krav. Trädarter och planteringar behöver passa lokalt klimat, markförhållanden, säkerhet, tillgänglighet och långsiktigt underhåll.

8. Statyer, monument och offentlig konst

För permanent offentlig konst kan FORM:s föreslagna grundprincip vara att verk ska ha **begriplig relation till platsen, tydlig fysisk gestaltning och dokumenterad hantverksmässig och materiell kvalitet**. Figurativ konst, statyer, monument, historiska motiv och platsanknutna verk kan uttryckligen prioriteras i statliga gestaltningsprogram.

Om modellen ska begränsa abstrakta verk behöver kriterierna definieras i förväg. FORM bör inte få obegränsad befogenhet att i efterhand avgöra vad som 'räknas som konst'. Separata regler kan därför ange vilka kategorier av verk som är berättigade till offentlig permanent finansiering och placering.

9. Kulturmiljö och lokal identitet

Nya byggnader i äldre stadsdelar ska inte behöva vara kopior av historiska hus, men FORM ska kunna kräva att projektet förhåller sig genomtänkt till exempelvis skala, gatulinje, material, taklandskap och platsens karaktär.

Svenska städer och orter ska inte behöva utvecklas efter en enda nationell mall. FORM bör därför dokumentera regionala och lokala karaktärsdrag och använda dem som underlag i bedömningen.

10. Oberoende från kortsiktiga trender

För att FORM inte själv ska bli ett verktyg för tillfälliga estetiska moden bör dess grundläggande gestaltningsprinciper ha längre giltighetstid och vara svårare att ändra än vanliga interna riktlinjer. Större ändringar kan kräva offentlig remiss, motivering och oberoende sakkunnig granskning.

Bedömningsgrupper bör innehålla flera kompetenser - exempelvis arkitektur, traditionellt och modernt byggnadshantverk, stadsplanering, landskapsarkitektur, kulturmiljö, konsthistoria, materialkunskap och tillgänglighet - så att beslut inte reduceras till en enskild tjänstemans personliga smak.

11. Nyttan för Sverige

Vackrare vardagsmiljöer: större omsorg om de platser människor möter varje dag.

Långsiktighet: byggnader bedöms utifrån hur de fungerar och åldras över decennier, inte bara hur billiga de är att uppföra.

Mindre monotona stadsdelar: stora projekt måste aktivt arbeta med variation, skala, grönska och gatuliv.

Starkare kulturmiljö: nya projekt behöver förhålla sig till värdefulla befintliga miljöer.

Mer grönska: landskapsarkitektur behandlas som en del av projektets kvalitet från början.

Bättre projekt: FORM ska tillföra expertstöd och konkreta förbättringsförslag, inte bara ytterligare byråkrati.

12. Skydd mot godtycke

Eftersom estetiska bedömningar aldrig kan bli helt objektiva behöver FORM:s makt kombineras med transparens. Kriterier ska publiceras i förväg, beslut ska motiveras punkt för punkt och jämförbara projekt ska behandlas konsekvent. Byggherrar ska kunna begära omprövning och i rättsligt relevanta frågor överklaga enligt regler som fastställs i lag.

13. Kärnprincip

FORM ska inte fråga enbart: 'Får detta byggas?' utan också: 'Är detta värdigt platsen, människorna som ska leva med det och de generationer som kommer efter oss - och hur kan vi göra det bättre?'

Ett färdigt FORM-förslag behöver samordnas med kommunernas planmonopol, plan- och bygglagen, Boverket, Riksantikvarieämbetet och befintliga regler för kulturmiljö, bygglov och offentlig upphandling. Tröskelvärden för vilka projekt som kräver FORM-prövning bör också fastställas för att undvika onödig handläggning av små projekt.